

dr. sc. Alojz **Jembrih**, prof. emer.
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

BORENIĆEVI UČENICI U ZAGREBU

“Meni se j’ prilika ponudila,
da se dičaki va Zagrebi zaman izobrazit mogu.
Moja želja bi bila, da bi ja mogal iz svake škole dičake,
ki k učnji volju i talente imaju, va više škole slati.”
Martin Borenić, 1928.

Sažetak

U predočenomu radu pisac prikazuje kako je gradišćanskohrvatski učitelj iz Pajngrta (Baumgarten), Martin Borenić (1850.-1939.), u jednom pismu zagrebačkome kanoniku Janku Barlèu (1869.-1941.) spomenuo svoje zauzimanje za svoje učenike koje je slao u Zagreb na školovanje. Borenić u tom pismu ne spominje imena učenika, osim što za jednoga piše da je župnik u Dekanovcu (1928.). Pisac je ušao u trag tome župniku, odnosno njegovom gimnazijskom školovanju i teološkom studiju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Bio je to Petar Lichtenberger. O njemu je više riječi u čitavome radu. Uz Lichtenbergera, koji je postao svećenik i ostao djelovati u Hrvatskoj, pisac spominje i Tomu Hombauera, također Borenićeva učenika, koji je u Zagrebu položio ispit zrelosti i koji se nakon ispita zaposlio kao činovnik u Zagrebu. Iz Borenićeva primjera o slanju svojih učenika na školovanje u Zagreb, može se zaključiti da je njemu bilo stalo do toga da se gradišćanski Hrvati školuju u matičnoj zemlji svojih predaka, u Hrvatskoj, i tako obnove svoju hrvatsku svijest o svome identitetu koji bi svjedočili u Gradišću, ukoliko bi se vratili natrag, a takvih je također bilo.

Uvod

Čitajući dopisbu Martina Borenića (1850.-1939.) koji se je dopisivao sa zagrebačkim kanonikom Jankom Barlèom (1869.-1941.), dobivamo dragocjenu sliku o životu i radu Borenića s jedne strane i kulturno-političkoga života u Gradišću, s druge strane. U to nas uvjerava pet pisama što ih je Martin Borenić pisao Barlèu iz Baumgartena (Pajngrta): 10 ožujka 1922., 4. travnja 1922., 10. prosinca 1927., 26. ožujka 1928. i 3. kolovoza 1928.

Budući da sam ta pisma, uz ostala, već objavio 1986. u *Burgenländische Heimatblätter* (48. Jahrg., Heft 2, str. 57-87), nas ovdje zanima ono pismo u kojemu se nalaze, gore navedene rečenice, a to je pismo od 3. kolovoza 1928. godine. To je ujedno i najopširnije Borenićevo pismo s vrlo važnim njegovim biografskim podacima. Najprije govori o svojem djetinjstvu i školovanju sve do završene učiteljske škole, spominje svoje učiteljstvo u Pajngrtu i jako ubogu mirovinu. Potom piše kako se je prihvatio pisanja školskih knjiga, zatim o kalendaru, o crkvenim jačkama te o svojem radu u sadovnoj (voćarskoj) školi, nadalje o osnutku ognjobranskoga društva i utemeljenju konsum-Vereina. Ta široka lepeza njegovoga zanimanja govori o čovjeku pragmatičkih vidika koji je svojem narodu želio biti od koristi u svakidašnjemu životu. Nije zaboravio ni svoje učenike, pogotovo ne one u kojima je vidio sposobnost i talent za nastavak školovanja. Borenić je dobro znao da okrijepiti i njegovati hrvatsku svijest u Gradišću znači imati vezu s matičnim narodom svojih predaka – Hrvatskom. I kao da je čekao prigodu kad će moći mladiće, svoje učenike poslati na školovanje u Zagreb. Ta mu se prigoda pružila. O njoj će u pismu Barlèu, sljedeće pisati: *Leta 1903. mi je jedan gospodin iz Zagreba imenom dr. Jos.[ip] Riberski pisal, da mu jednoga hrvatskoga dičaka iz našega sela pošaljem, da će ga on školit. Ja sam mu jednoga razumnoga dičaka moje škole doli doprimil, koga su u Zagrebu va prvi gymnasium nutar zeli. Ov je sada farnik u Dekanovcu. Drugo leto mi je po drugoga pisal. Poslal sam mu Tomu Hombauera, ki je sada činovnik u Zagrebu. Treto [leto] me je prosil da neka drugog, ali iz drugi sel naše krajine pošaljem.*

Poslal sam mu Ivana Jagšića; sada je dr. Jagšić farnik u susedskom selu Klimpuhu. Na dalje sam oš dva, jednoga iz Koljnofa, a drugoga iz Belog sela (Pama) doli poslal. Ovi dva su bili va velikom boju natporučniki i neznam već od njih ništa. Zadnji, Mate Feržin se j' takaj u Zagrebu školil, je sada u Beču va občinski bolesnici vračitel i kani ovo leto doktorat načinit. Ov je sada izdavatelj naših hrvatskih novin, ke se u Beču stampadu.¹

Budući da Borenić nije naveo ime prvoga “dičaka” kojega je poslao u Zagreb da u njemu pohađa gimnaziju, a 1928. je “farnik” u *Dekanovcu* (Međimurju), pošao sam u potragu za tim razumnim dičakom, kao i za Tomom Hombauerom.

¹ JEMBRIH, Alojz. *Ein Beitrag zur Kenntnis der kulturellen Beziehungen bedeutender burgenländischer Kroaten mit dem Mutterland zu Beginn des 20. Jahrhundert.* U: *Burgenländische Heimatblätter.* Eisenstadt, 48./1986., Heft 2, str. 78-79.

Uvidom u Šematizam Zagrebačke nadbiskupije (1929., str. 74-75), pod nazivom župe *Dekanovec*, iskazuje se kao administrator (upravitelj): *Petrus Lichtenberger*. Dakle, to je taj farnik u Dekanovcu, kojega je Borenić spomenuo u pismu Janku Barlèu.

Lichtenberger, zagrebački gimnazijalac

Znajući sada za ime, našao sam ga među zagrebačkim maturantima koji su položili ispit zrelosti 1911., a Tomu Hombauera među maturantima koji su položili ispit zrelosti 1913.² Sada kad je poznata godina mature spomenutih Borenićevih odabranika, valjalo je poći u Arhiv grada Zagreba i tamo potražiti *Glavni zapisnik za ispit zrelosti Kraljevske donjogradske velike gimnazije u Zagrebu*. U zapisniku su podatci o polaganju ispita zrelosti.

Tako čitamo u spomenutom Zapisniku da je Petar Lichtenberger pristupio ispitu zrelosti u ljetnom roku, 30. lipnja 1911. poslije podne. U odjeljku: "Ime i prezime, dan i godina, mjesto i domovina rođenja, vjera kandidata", upisano je: *Petar Lichtenberger, 29. travnja 1891. Kerteš (= Baumgarten), Ugarska, r-k.* Potom slijedi odjeljak: "Svršio ove nauke": *I. – VI. razr. u kr. donjogradske vel. gimnaziji u Zagrebu, VII. i VIII. razr. u nadbiskupskom liceju u Zagrebu.* U odjeljku "P r e d m e t i (Uspjeh s ocjenom ispita u VIII. razredu, I. i II. polugod.)" čitamo: *Nauk vjere – veoma dobar; latinski jezik – dobar; grčki jezik – dobar; hrvatski jezik – dobar; njemački jezik – dobar; povijest – veoma dobar. Uspjeh pismenoga ispita zrelosti: latinski jezik – dobar; grčki jezik – dovoljan; hrvatski – dovoljan; njemački jezik – dovoljan.* U odjeljku: "Usmeni ispit zrelosti" (koji je održan od 26. lipnja do 4. srpnja 1911.), Lichtenberger je polagao *hrvatski jezik i grčki jezik.* Iz hrvatskoga jezika odgovarao je: *Kozarac: Autobiografija. Sadržaj. Strani utjecaji. Priče djeda Nike. Biser-Kata. Mira Kodolić. Naš Pilip (sadržaj). Relković. Život. Satir. Dioba Jakšića. Koje su mu komedije hrv. poznate (Kumovanje).* Iz grčkoga je polagao: *Homer. Il. XXII. 56. – eioerheo kai Troas? Orekses? Peleide tko je? Kronides? Snahe Prijanove? Kuća grčka? Ares? Piontes, Thanonti. Sadržaj pročitanoga štiva.* U odjeljku: "Polagao prvi put ispit zrelosti kao (jav... učeni..., privr., ekster.)" – *eksternist.* U odjeljku: "Uspjeh ispita zrelosti" piše: *Zreo jednoglasno za polazak sveučilišnih nauka.* U tome su zapisniku upisane ocjene koje su na

² DOBRONIĆ, Lelja. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas.* Zagreb, 2004., str. 362- 363.

svjedočbi: Svjedočba izdana dne 1. srpnja 1911., pod br. 22. Predmeti: povijest i zemljopis – *veoma dobar*; matematika – *dovoljan*; higijena – *veoma dobar*; fizika – *dovoljan*; filozof. proped. – *dobar* I. pol., a II. pol. – *veoma dobar*. Što je usmeno odgovarao iz povijesti i zemljopisa: *hrvatski kraljevi. A napose o Zvonimiru i njegovom djelovanju. Šlezija, veličina, narodnost, industrija, rudače, lječilišta. gradovi*. Iz matematike: 1.) *Visina je uspravnoga čunja 3 put veća od promjera osnovke. Kolik je kut između osi i stranice.* 2.) $(x^2 + y)^2 + 2(x^2 - y) = 15$ $x^2 + y = 5$. 3.) *Vlastitosti čunjosjeka [stožac]. Jednadžba parabole.* Eto, to je slika ispita zrelosti mladića Petra Lichtenbergera, Borenićeva bivšega pajngrtskoga učenika, a tada zagrebačkoga maturanta.

Predpostavljam da je potrebno pojasniti kako je došlo do podjele na “gornjogradsku” i “donjogradsku” gimnaziju u Zagrebu. “Godine 1895. dogodio se izuzetno važan događaj za zagrebačko školstvo. Dovršena je gradnja i svečano je otvorena grandiozna zgrada na današnjem Rooseltovom trgu s dugačkim pročelnim dijelom (danas Muzej Mimara) i dvama pokrajnim krilima (po projektu uglednih njemačkih arhitekata Ludwiga i Hülsnera). Tada veoma moderna školska zgrada bila je namijenjena Kr. velikoj realci i Trgovačkoj akademiji. Međutim, zbog brojnosti đaka – klasičara i mnogih koji su željeli klasičnu naobrazbu, otvorena je još jedna klasična gimnazija i smještena također u spomenutu novu zgradu. Staroj gimnaziji na Gornjem gradu promijenjen je naziv u ‘Kraljevska gornjogradska velika gimnazija u Zagrebu’, a nova je dobila naziv ‘Kraljevska donjogradska velika gimnazija u Zagrebu.’” Gornjogradska je gimnazija ostala na Katarininom trgu (to je bivša isusovačka gimnazija), svaka je izdavala svoje godišnje izvješće. Gornjogradska je gimnazija zadržala primat klasične gimnazije.³

Ovom je prigodom još nešto važno reći. Naime, sustav nastavnoga programa u zagrebačkoj gimnaziji, u 19. stoljeću, temeljen je na propisima što ih je bio uveo 1850. ministar bogoštovlja i nastave u Schwarzenbergovoj vladi 1849., Leo grof Thun Hohenstein (1811.-1888.). Njegov “Nacrt za organizaciju gimnazija i realnih škola” propisivao je da gimnazija ima osam razreda (četiri niža i četiri viša), te je uveden ispit zrelosti za sve učenike koji žele nastaviti studij na sveučilištu. Moglo bi se reći da od tada gimnazija nema više onaj moto *Latine loqui et scribere* (latinski govoriti i pisati) nego je temeljita priprava za studij društvenih ili prirodnih znanosti, a hrvatski jezik dobiva na značenju, što je već bilo izrazito nakon 1847. Niža

³ DOBRONIĆ, L. *Klasična*, (2004.), str. 266.

je gimnazija trebala učenika osposobiti za uspješan prijelaz u više razrede ili ga pripremiti za kakvo praktično zvanje u životu. Humanistički su predmeti zauzimali istaknuto mjesto, a prirodni predmeti su sve više bili zastupljeni. Upravo je takav sustav predmeta u zagrebačkoj gimnaziji bio i u doba Petra Lichtenbergera, Tome Hombauera i drugih. Bili su to predmeti: *Vjeronauk*, od prvog do osmog razreda, dva sata tjedno; *Latinski jezik*, prva dva razreda po osam sati tjedno, od 3. do 6. razreda šest sati, a 7. i 8. razred pet sati tjedno; *Grčki jezik* počeo se učiti tek u trećem razredu, 5 sati tjedno, u 4. razredu četiri sata, 5. i 6. razred pet sati, 7. razred četiri sata i 8. razred 5 sati; *Hrvatski jezik*, od 1. do 8. razreda, tri sata tjedno; *Njemački jezik*, u 1. i 2. razredu tri sata tjedno, a od 3. do 8. razreda 2 sata; *Zemljopis i povijest*, od 1. do 8. razreda tri sata tjedno; *Prirodopis i fizika*, od 1. do 3. razreda dva sata tjedno, a od 4. do 8. razreda tri sata; *Matematika*, od 1. do 5. razreda tri sata tjedno, 6. razred četiri sata, 7. razred tri sata i 8. razred jedan sat; *Filozofska propedeutika*, samo u 7. i 8. razredu dva sata tjedno. Ukupno su učenici imali godišnje 208 sati nastave, od 1. do 8. razreda gimnazije. Godine 1909. predmetima je dodana *Higijena*, u 8. razredu jedan sat.⁴

Tomo Hombauer, također zagrebački gimnazijalac

Budući da je i Tomo Hombauer bio zagrebački gimnazijalac, držim da je, zbog usporedbe s Lichtenbergerom, dobro navesti i njegov gimnazijski *curriculum*, dakle podatke iz *Glavnoga zapisnika* ispita zrelosti. Hombauer je pohađao Kr. gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu te je ispit zrelosti polagao u ljetnom roku 1913., ali je ispitivan 10. veljače 1913. prije podne, kako to u Zapisniku piše. Njegovi osobni podatci su: *Hombauer Tomo, rođen 16. prosinca 1891. u Kertesu (Baumgarten) u Ugarskoj, rimokatoličke vjere*. Svršio ove nauke: *za osam godina kao javni učenik i to I. i II. razr. u kr. donjogradskoj gimnaziji zagrebačkoj, a III. – VIII. razr. u kr. gornjogradskoj gimnaziji zagrebačkoj*. Predmeti koje je polagao u osmom razredu (I. i II. polugodište): *Nauk vjere – dobar; latinski jezik – dovoljan; grčki jezik – dovoljan; hrvatski jezik – dovoljan; njemački jezik – dovoljan*. Uspjeh pismenoga ispita: *latinski jezik – dovoljan; grčki jezik – dobar; hrvatski jezik – dovoljan; njemački jezik – dovoljan*.

⁴ Vidi PAVLIĆ, Kornelija. *Pregled nastavnih planova u 390 godina*. U: *Zbornik klasične gimnazije u Zagrebu, 1607.-1997*. Ur. Maja Freundlich. Nakl. Potencijal d. o.o. Zagreb, 1997., str. 55-56.

Polagao je drugi put ispit zrelosti kao javni učenik. Usmeni ispit iz Hrvatskoga jezika: Gundulić, Osman (Krunoslava i Karevski), Pavić, Marković, Jensen. Markovićev pjesnički rad . “Kolo” (Vrazovo). Latinski jezik: Ovidius, Am. T. 15. (Neumerlost pjesnika Quid mihi, musa) strenuus, pulverulentus, quaaero; canam, volvere – rapidus animosus. Elegički distih. Gdje je Tenedos – Ida – simois? Tko je Maeonius, Baltiades, Ascraeus, Attius, Ennius? Tko je uveo heksametar? Što je cothunus? Karakteristika aleksandrinskoga vijeka u grč. književnosti. Predmeti koji su trebali biti upisani u svjedočbu, iako mu nije izdana, bili su: povijest i zemljopis – dovoljan; matematika – dovoljan; higijena - dobar; fizika – nije dovoljan; filozof. propedeutika – dovoljan. Bilješka uz to: Cf. Glavni zapisnik za ispit zrelosti u ljetnom roku 1912., br. 12. Upisana su i pitanja usmenoga ispita (koji se držan od 26. lipnja do 2. srpnja 1913.): Povijest i zemljopis: 1. Habsburgovci od Ferdinanda I. dalje. 2. Žiteljstvo austrougarske monarhije. Delegacije. Matematika: 1) Imaju se riješiti jedn[ačbe]. Geom. smisao tih jedn. – Madjusobni položaj 2 kružnica. – Snošaj (odnos) između stranica trokuta. Valjak, piramida i prizma, čunj. U odjeljku “Uspjeh ispita zrelosti”, čitamo: nije zreo, odbijen na pô godine.

Ako se pogleda ispitni protokol *Glavnoga zapisnika ispita zrelosti br. 15*, vidimo da je Tomo Hombauer polagao treći put ispit zrelosti, dne 28. lipnja 1913. poslije podne. U zapisniku su osobni podatci nepromijenjeni, kao i podatci u rubrici: *Svršio ove nauke* (upisano kao gore). Predmeti koje je polagao u osmom razredu I. i II. pol. su: nauk vjere – dobar; latinski jezik – dovoljan; grčki jezik – dovoljan; hrvatski jezik – dovoljan; njemački jezik – dovoljan. Pismen ispit iz: latinski jezik – dovoljan; grčki jezik – nije dovoljan; hrvatski jezik – nije dovoljan; njemački jezik – dovoljan. Usmeni ispit zrelosti: Hrvatski jezik: *Relković, Satir. Pogrješke u Slavonaca. Otkuda te pogrješke. Kozarac. Hrvati u Ugarskoj. Martićevi Osvetnici.* Grčki jezik: *Homer, Odiseja V. 202 ss. Čitanje, prijevod, reprodukcija. Ksoeo, anaklesai, ienai. Lutanje Odisejevo. Kiklop u Odiseji i Euripidov. Penelopa, Telemah, Laert.* Povijest i zemljopis: *Varaždinska županija: prirodne, gospodarske i uopće privredne prilike. Predaja, koja se veže na Krapinu. – Seljačka buna g. 1573. – Hrvatska u vrijeme vlade kralja Rudolfa (cara Rudolfa II.).* Matematika: *Naći aritmetičku progresiju, za koju vrijede jednadžbe: $a^1, 1^2, a^2, a^4 = 360$ $a^2 + a^3 = 9$; U pravokutnom trokutu je zadan jedan šiljasti kut $L = 40^\circ 40' 10'$ i visina na hipotenuzu $v = 0.1$. Odrediti ploštinu toga trokuta; Izvesti sinusov poučak.* Predmeti koji su upisani u svjedočbu, koja je izdana 28. lipnja 1913., pod br. 15, jesu: povijest i zemljopis – dovoljan; matematika – dovoljan; higijena – dobar; fizika – nije dovoljan; filozof.

proped. – *dovoljan*. Uz to je dodana bilješka: *Vidi br. 2 “Glavni zapisnik za ispit zrelosti u zimskom roku god. 1913.” iz toga su zapisnika ovamo donesene ocjene za oba polugodišta VIII. razreda.* U odjeljku “Uspjeh ispita zrelosti” piše: *zreo većinom glasova za polazak sveuč. nauka.* To znači da je većina članova ispitne komisije bila za to da maturant Tomo Hombauer može nastaviti studij na sveučilištu, ukoliko se za takav studij odluči. Prema Borenićeve zapisu u pismu Barlèu, razabire se da studij na sveučilištu nije nastavio, jer je 1928. bio gradski činovnik u Zagrebu. Predstoji mi još pronaći koju je to službu Tomo Hombauer obavljao u Zagrebu; za ovu prigodu to nisam uspio pronaći.

Petar Lichtenberger bogoslov i svećenik u Hrvatskoj

A sada, vratimo se našem Petru Lichtenbergeru.

Dakle, sad kad znamo da je Lichtenberger položio ispit zrelosti, a već je rečeno da je, prema Borenićeve zapisu i Šematizmu Zagrebačke nadbiskupije, bio župnik u *Dekanovcu* (Međimurju), valja nam poći tragom njegova teološkoga studija o kojemu ćemo podatke naći u *Nacionalu* koji je on osobno ispunjavao. Među redovitim slušačima Bogoslovnoga fakulteta, u I. poljeće škol. god. 1911./12. upisan je Petar Lichtenberger 9. listopada 1911. Ovdje će nas zanimati njegovi osobni podatci koje je upisao u *Nacional*, a ti su: Ime i prezime slušača: *Petar Lichtenberger*; Kada se rodio, kojega dana, mjeseca i godine? *29. travnja 1891.*; gdje se rodio, u kojem mjestu, kotaru, županiji, zemlji? *Sopronkertes, Sopron, Sopron, Ugarska*; Gdje je zavičajan, u kojoj općini, kotaru, županiji, zemlji? *Sopronkertes, Sopron, Sopron, Ugarska*; Koje je vjeroispovijesti? *rimokatolik*; Koji mu je materinski jezik? *hrvatski*; Ime, zvanje i zanimanje, prebivalište oca (eventualno i pokojnoga) odnosno majke, ako otac ne živi: *† Ivan, Franciska, seljakinja, Sopronkertes*; Stan slušača (ulica i broj kuće): *Kaptol 29*; Na kojem je učilištu bio prošli semestar: *Nadb. licej u Zagrebu*; Dokazala, iz kojih izvodi pravo na upis (svjedočba zrelosti ... pod kojim brojem je podijeljen): *svjedočba zrelosti kr. donj. gimn. br. 22 dne 1. srpnja*. U narednim *Nacionalima* podatci se ponavljaju, osim u zadnjem odjeljku; umjesto svjedodžbe upisuje *indeks zagrebačkog sveučilišta* (I. semestar, 12. travnja 1912.); II. semestar, 11. listopada 1912. navodi u odjeljku “Na kojem je učilištu bio prošli semestar”: *zagrebačkom F. T.*; Dokazala ..., *indeks bogosl. fakulteta na svuč. agr. itd.*⁵ Što se upisa datuma rođenja tiče,

⁵ *Tečnicom su napisani njegovi vlastoručni odgovori.*

izgleda da je mladi bogoslov (možda uzbuđen kad se upisivao u semestar) zaboravio točan datum svoga rođenja, pa je jednom zapisao da je rođen: 28. IV. 1891. (upis 9. X. 1911. i 10. IX. 1913.), a zatim 30. IV. 1891. (upis 17. IV. 1914.). Inače je kod prvoga upisa ispravno zapisao: 29. IV. 1891.

Petar Lichtenberger je, kao redoviti slušač Bogoslovnog fakulteta Zagrebačkoga sveučilišta, završio osam semestara teologije i potom bio zaređen za svećenika 29. lipnja 1915.

Tijek svećeničko-pastoralne službe Petra Lichtenbergera

Podatke o Lichtenbergovoj svećeničkoj službi možemo naći u ispravi koju je on sam popunio, a to je njegov *Osobnik* na Nadbiskupskom duhovnom stolu u Zagrebu. Tu nalazimo još detaljnije njegove osobne podatke, a ti su: prezime i ime: *Lichtenberger Petar*; godina, dan i mjesec rođenja *1891., 29. travnja*; otac *Ivan Lichtenberger*, majka *Franciska* rođena *Plöhl*; mjesto rođenja *Baumgarten*, župa *Baumgarten*, biskupija *Györ* (Raab), općina *Baumgarten*, kotar *Mattersburg*; zavičajno mjesto po ocu *Baumgarten*, općina *Baumgarten*, kotar *Mattersburg*. Kršten dne *29. IV.* u *Baumgarten*, potvrđen dne *1899.* u *Maradorf*. Pučku (osnovnu) školu polazio u *Baumgarten*. Gimnaziju (podcrtaj: klasičnu, realnu ili realku) polazio u *Zagrebu*. Ispit zrelosti (viši tečajni ispit) položio dne *1. srpnja 1911.* na gimnaziji *donjogradskoj* u *Zagrebu*. Stupio u sjemenište dne *1909.* u *Zagrebu*. Je li bio u kojem drugom zavodu? *nije*. Bogosloviju polazio na sveučilištu (bogoslov. školi) u *Zagrebu*, kao redoviti slušač osam semestra, ispite imao semestralne. Župnički ispit položio dne *1926. god.* U odjeljku “zdravstveno stanje (neka se navede, od kojih je težih bolesti patio u životu, je li bio operiran i radi čega)”, upisao je: *proširenje srca i arterija, arterija sclerosa, malarija*. Mjesto sadanjeg boravka: *Donji Vidovec*, sadanja zavičajna općina: *Donji Vidovec*. Taj podatak govori da je Lichtenberger ispunio *Osobnik* u vrijeme dok je bio župnik u Donjem Vidovcu. U *Osobniku* postoji odjeljak *Odlikovanja* (neka se navede vrsta, odluka i datum), u kojem piše: 1.) *Karltruppen Kreuz*, 2.) *Križ crvenog krsta “patriae et humanitati”*, 3.) *pro piis meritis II. razr. sama...* 4.) *Sv. Save V. stepena odluk. minist. unutar. posl. br. 39253 od 20. VIII. 1930.* Od jezika koje pozna (govori) naveo je: *hrvatski i njemački*, služi se *mađarskim*. Na pitanje “u kojim je listovima surađivao”, naveo je: *Luč, Hrvatska straža*. U kojim je organizacijama sudjelovao: *Orlovska, Katolička akcija, Domagojska đaćka i senioratska*. Na pitanje “razumije li se u zadrugarstvo (sudjelovanje i rad u tom)”, odgovorio je: *Bavim se, od 1920. do 1926. tajnik*

Gospodarskog društva u Štrigovi; osnovao seljačku štedionicu u Štrigovi i vodio od 1926. do 1929. Osnovao štedionicu u Dekanovcu i vodio od 1928. do 1931. Predsjednik Štedionice u D. Vidovcu od 1932 i dalje član odbora i osnivač Gospodarsko košaračke zadruge u D. Vidovcu 1939. – predsjednik. Na pitanje “bavi li se kojom naročitom granom gospodarstva”, odgovorio je: konjogojske udruge u D. Vidovcu od 1937.”⁶

U *Osobniku* je, uz spomenuto, naveo kronološki slijed svojega svećeničkoga službovanja. Tako je odlukom Nadbiskupskoga duhovnoga stola u Zagrebu imenovan za duhovnoga pomoćnika u *Štrigovi*, od 1. IX. 1915. do 1. IX. 1916. Istu je službu obavljao i u župi *Rača* (nedaleko Bjelovara),⁷ od 1. IX. 1916. do 1. IV. 1917. Odlukom Ministarstva rata u Beču određen je za vojnoga kapelana na ratištu, od 1. IV. 1917. do kraja 1918. Točnije, služio je u ratu od 11. IV. 1917. do 1. X. 1917. na talijanskom ratištu, od 1. X. 1917. na ruskom, u Bukovini, a do kraja 1918. na rumunjskoj bojišnici, u Erdelju. Odlukom Nadbiskupskoga duhovnoga stola u Zagrebu imenovan je duhovnim pomoćnikom u župi *Sveti Ilija Obrež* (kod Varaždina), od 1. I. 1919. do 1. IX. 1920. Zatim je istu dužnost obnašao u župi *Štrigova*, od 1. IX. 1920. do 1. V. 1927. Odlukom Nadbiskupskoga duhovnoga stola u Zagrebu, br. 3103, od 29. IV. 1927., imenovan je upraviteljem župe u *Dekanovcu*, što je bio od 1. IV. 1927. do 11. X. 1931.⁸ Nadbiskupski duhovni stol imenuje ga odlukom br. 6531, od 4. IX. 1931., župnikom u župi *Donji Vidovec*,⁹ odakle upravlja i župom *Donja Dubrava* (Međimurje).

Nesvakidašnji događaj

Kao što se razabire iz prebogate svećeničke djelatnosti Petra Lichtenbergera, doista se može reći da su gradišćanski Hrvati Zagrebačkoj nadbiskupiji dali

⁶ *Tečnicom su napisani Lichtebergerovi podatci vlastoručno napisani.*

⁷ Vidi KOŽUL, Stjepan. *Svećenici bjelovarskoga kraja*. Dio I. *Bjelovarski dekanat*. Izd. Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije “Tkalčić”. Zagreb, 2007., str. 565-566.

⁸ Vjeroispovijed kod preuzimanja uprave župe Dekanovec izrekao je 4. svibnja 1927. RAZUM, Stjepan. *Vjeroispovijedi i župničke prisege Zagrebačke nadbiskupije. Professiones fidei et iuramenta parochorum ecclesiae Zagrebiensis, 1648.-1997*. Izd. Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije “Tkalčić”. Niz: *Radovi*, knj. 21. Zagreb, 2010., str. 436.

⁹ Vjeroispovijed i župničku prisegu za župu Donji Vidovec položio je 15. rujna 1931. RAZUM, S. *Vjeroispovijedi*, (2010.), str. 445.

svećenika nadasve sposobna, koji je ostao i danas nazočan kroz djela što ih je ostavio svojim nasljednicima. Između ostalog, to je i novosagrađena župna crkva u Donjoj Dubravi, koju je dao izgraditi i koju je trebao dovršiti iznutra, no iznenadna smrt je prekinula sve njegove želje. Umro je na svojem svećeničkom poslu, propovijedajući na Mladoj misi kotoribskoga mladomisnika Franje Baloga, u župnoj crkvi u Kotoribi, 19. ožujka 1941. O tome nemilom događaju, svećenik Franjo Balog piše: “Mladu sam misu prikazao 19. ožujka 1941., na blagdan Sv. Josipa, u rodnom mjestu Kotoribi. Propovijedao je tadanji župnik Donjeg Vidovca, velečasni Petar Lichtenberger (inače porijeklom gradišćanski Hrvat). On se radosno odazvao pozivu, i kada je došao dan Prve mise, velika je kotoripska crkva bila posve puna naroda iz svih međimurskih župa. Sve bijaše uzbuđeno i radosno. No tada se dogodilo ono što je uistinu prava rijetkost. Završavajući propovijed, velečasni je Lichtenberger zanosno izgovorio pozivne riječi: ‘Dragi brate...!’ – Nastaje tišina, propovjednik se ruši, pada na pod propovjedaonice i spušta svoju plemenitu dušu navršivši tek pedest godina. Bijaše mrtav!”¹⁰

U *Katoličkom listu* (Zagreb, 92./1941., br. 13, od 27. III. 1941., str. 156) izašao je nekrolog, vijest o umrlom Petru Lichtenbergeru. Članak slovi: *Nаша nadbiskupija izgubila je opet jednog svećenika i to na vrlo potresan način. Petar Lichtenberger, župnik u Donjem Vidovcu, preminuo je na Josipovo na primicijama vlč. Franje Baloga u Kotoribi. Kad je kao propovjednik završavao propovijed o svećeničkoj žrtvi i mladomisniku preporučivao u molitve naše katoličke potrebe, srušio se i, odnesen na župni dvor, tamo je preminuo. Prilikom pada bila bi nastala u dupkoj punoj crkvi panika, da nije jedan brat svećenik započeo molitvu za umirajućeg bolesnika. – Na sprovodu našlo se oko 8000 ljudi, 30 braće svećenika, mnoštvo vijenaca, barjaka i dvije glazbe. Silan narod prisustvovao je u najuzornijem i rijetko viđenom redu sprovodu, koji je vodio dekan preč. g. Josip Kristović. Pokojnik je sahranjen u kapelici vidovskog groblja. Nad grobom izrečeno je više govora. U ime kolega toplo se je oprostio od pokojnika g. Dušić iz Brezovice. Nakon održanih govora udruženi pjevački zborovi iz D. Dubrave, Vidovca i Sv. Marije otpjevali su potresnu međumursku tužaljku ‘Ah čovječe razmišljaj’.*

Pokojnik je rođen 1891. u Hrv. Gradišću. Gimnaziju pohađao je u Zagrebu, potpomagan od dr. Josipa Riberskoga. Nakon ređenja god 1915.

¹⁰ *Mjesto i općina Donji Vidovec.* Ur. Ivan ZVONAR. Donji Vidovec, 1996., str. 147. — Usp. KOLARIĆ, Juraj. *Povijest Kotoribe*, Zagreb, 1992., str. 127-128.

morao je na talijansku frontu. U visokim južnotirolskim bregovima zadobio je proširenje srca, od čega je sada i umro. Kao kapelan službovao je u Rači, Sv. Iliji i Štrigovi. Svuda je najuzornije radio na vjerskom polju. Kao župnik bio je u Dekanovcu do 1931., a sada u Donjem Vidovcu. Kroz četiri godine upravljao je i župu Donju Dubravu.¹¹ Kao župnik, Petar Lichtenberger razvio je svestranu akciju: organizirao je, i s uspjehom vodio, katolička društva, ustanovio je štedionicu i košaračku zadrugu. U svojoj ekonomiji bio je najnapredniji u cijeloj okolici. U Donjoj Dubravi je on prvi, nakon 25 godina, počeo raditi oko gradnje crkve osnovavši crkv. građevni odbor. Ta je danas dovršena. Sada je htio svoju crkvu temeljito iznutra popraviti i oslikati, ali ga je smrt pretekla. Kao svećenik bio je vrlo revan u svemu, osobito u propovijedanju. Kadgod je imao malo više svijeta u crkvi, progovorio im je koju pobudnu riječ. Među svećenike zalazio je vrlo rado. Nije bilo svećeničkog sastanka, da se pokojnik ne bi javio u ozbiljnoj debati. U katolicizmu i hrvatstvu bio je uvijek radikalniji. Radi svih tih vrlina, njegove inteligencije i prirodjenog dostojanstvenog držanja bio je svuda vrlo omiljeno, pa je razumljiva za njim opća žalost. R.[equiescat] I.[n] P.[acem]. Pisac članka je J. Knez.¹²

Eto, tako piše o zaslužnom svećeniku Petru Lichtenbergeru, koji bi i danas zavrijedio da se njegovo ime dostojno iznova prizove u svijest Hrvata, kako u Hrvatskoj, tako i u Gradišću, njegovom rodnome mjestu Pajngрту.

Pisana djela

Još bih nešto istaknuo u vezi s Lichtenbergerom. Naime, u *Osobniku* je na pitanje: *U kojim je časopisima surađivao?* naveo: *Luč i Hrvatska straža*.

Tražio sam u Zagrebu časopis *Luč* i našao *Prilog* "Luči" br. 7 i 8, a taj prilog je *Đački vjesnik* (Zagreb, 20. siječnja 1914.), u kojemu se, u odjeljku pod naslovom "Narodna obrana", nalazi tekst u nastavcima, s naslovom: *Zapadni Ugarski Hrvati*, s podnaslovima od 1. do 7.: 1. *Jedan osvrt*; 2. *Statistika 'vodenih Hrvata'*; 3. *Nacijonalna svijest*; 4. *Odnosaj prema Hrvatima*; 5. *Odnosaj prema Madžarima i Nijemcima*. Na kraju toga teksta podpisan je: "Zapadni ugarski Hrvat". Slijedi nastavak: 6. *Školstvo kod*

¹¹ Upozorit ću da je 2007. tiskana monografija, *Općina i župa Donja Dubrava*, izd. Meridijani: Na str. 162-163 te knjige pogrešno je upisano prezime župnika, naime pet put "Lichenberger", a samo dva put ispravno "Lichtenberger".

¹² Svećenik Petar Lichtenberger pokopan je 21. ožujka 1941. u župi Donji Vidovec, u kapelici na tamošnjem groblju.

Hrvata; 7. Njihova književnost. Na kraju toga teksta potpisao se: “Hrvat iz zapadne Ugarske”. Budući da u “Luči” nema nikakva članka osim spomenuta o Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj, a Lichtenberger je naveo da je u tome listu surađivao, uvjeren sam da je spomenuti prilog napisao upravo on, doduše bez isticanja svoga imena i prezimena za što je svakako imao razloga. Prema tome, taj pregledni povijesni prikaz o *Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj* prvi je takve vrste u Hrvatskoj uopće, o kojemu se dosad u široj javnosti nije znalo. Sjetimo se knjižice Mate Ujevića iz 1934. *Gradišćanski Hrvati*; govorilo se da je to prva mala monografija o Hrvatima u Gradišću. Danas ne bi bilo suvišno Lichtenbergerov rad iznova objaviti, on nije opširan, ali je dragocjen, baš zato što je tiskan 1914., a možda je napisan 1913., što je dvije godine nakon mature, odnosno tada je već bogoslov u Zagrebu. Da je doista Lichtenberger autor spomenuta članka, u prilog tome govori jezik kojim je pisan; to je hrvatski jezik kojim govori i piše čovjek koji je taj jezik dobro naučio. Isključen je bilo koji autor izravno iz tadašnje zapadne Ugarske, jer on ne bi tako lijepo mogao pisati hrvatski (*hrvaćanski*) kao što se to vidi u članku.

Zaključak

Ovim kratkim prikazom, doduše samo dvojice Borenićevih bivših učenika, a gimnazijalaca u Zagrebu, želio sam više pozornosti posvetiti Petru Lichtenbergeru, jer on to i zaslužuje. Doduše nije se vratio u Gradišće, možda su tome “krive” ratne godine (Prvi svjetski rat), no Petar Lichtenberger je svoju životnu zadaću ispunio na dobrobit svojih vjernika u Donjem Vidovcu i Donjoj Dubravi u Međimurju. Njime se s pravom ponosi i Zagrebačka nadbiskupija i njegov rodni Pajngrt i cijelo Gradišće.

Izvori i literatura

A. Izvori

Državni arhiv Zagreba: *Glavni zapisnik za ispit zrelosti*, ljetni rok god 1911., sign. 25431, 25433.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: Nadbiskupski duhovni stol, *Osobnik*.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu: *Nacionali* Bogoslovsoga fakulteta u Zagrebu, Redoviti slušači, škol. god. 1911./12., 1912./13., 1913./14., 1914./15.

B. Literatura

- DOBRONIĆ, Lelja. *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*. Zagreb, 2004.
- Đački vjesnik*, Prilog "Luči", br. 7 i 8, Zagreb 1914.
- JEMBRIH, Alojz. *Ein Beitrag zur Kenntnis der kulturellen Beziehungen bedeutender burgenländischer Kroaten mit dem Mutterland zu Beginn des 20. Jahrhunderts*. U: *Burgenländische Heimatblätter*. Eisenstadt, 48./1986., Heft 2.
- KNEZ, J. †*Petar Lichtenberger*. U: *Katolički list*. Zagreb, 92./1941., br. 13., od 27. ožujka 1941.
- KOLARIĆ, Juraj. *Povijest Kotoribe*, Zagreb, 1992.
- KOŽUL, Stjepan. *Svećenici bjelovarskoga kraja*. Dio I. *Bjelovarski dekanat*. Izd. Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić". Zagreb, 2007.
- KRIŠTO, Jure. *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945*. Zagreb, 2004.
- Mjesto i općina Donji Vidovec*. Ur. Ivan ZVONAR. Donji Vidovec, 1996.
- Općina i župa Donja Dubrava. Povijesno-geografska monografija*. Ur. Dragutin FELETAR. Izd. Meridijani, Samobor. Donja Dubrava, 2007.
- PAVLIĆ, Kornelija. *Pregled nastavnih planova u 390 godina*. U: *Zbornik klasične gimnazije u Zagrebu, 1607.-1997*. Ur. Maja Freundlich. Nakl. Potencijal d.o.o. Zagreb, 1997., str. 55-59.
- RAZUM, Stjepan. *Vjeroispovijedi i župničke prisege Zagrebačke nadbiskupije. Professiones fidei et iuramenta parochorum ecclesiae Zagrebiensis, 1648.-1997*. Izd. Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić". Niz: *Radovi*, knj. 21. Zagreb, 2010.
- Schematismus cleri archi-dioecesis Zagrebiensis pro anno a Christo nato 1929, Zagrabiae*.

PRIOLOG 1.

Iz spomenutoga članka u prilogu “Lući”¹³ – *Đačkom vijesniku* (br. 7 i 8, Zagreb, 20. siječnja 1914., str. 115-118) evo što čitamo o *Školstvu kod Hrvata* u zapadnoj Ugarskoj iz pera Petra Lichtenbergera:

¹³ Časopis je najprije izlazio u Beču, kao list akademskoga društva *Hrvatska* u Beču među kojima je vodeći bio Ljubomir Maraković (1887.-1959.), student slavistike i germanistike. (Vidi KRIŠTO, Jure. *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.* Zagreb, 2004., str. 41-46 i 71-75). Zanimljivo je pročitati u prvome broju *Lući*, listu hrvatskoga katoličkog đastva (Beč, listopada 1905.), programsko-izdavačko-spisateljsku orijentaciju. Pod naslovom: *Što hoćemo?* čitamo: *Hoćemo čvrstu organizaciju svega hrv. katol. đastva! To je svrha izdavanja ovoga lista, i sve, što bude u list dolazilo, ima da izravno ili neizravno služi ovoj svrsi. Time kazasmo sve. Potom dalje: Aktivno stupaju u ovu đačku organizaciju bogoslovci, svećenici i abiturijenti. Nijesu isključene ni srednje škole. Ovima ćemo dapače posvećivati osobitu brigu i rado ćemo uvažiti njihove dobre savjete, jer gimnazija je tlo, iz kojega rastu akademici. Pred par godina toplili smo sami srednjoškolske klupe, pa zar bi bilo lijepo, da maturalna svjedodžba prekine naše odnošaje s onima, koji će nas za godinu dvije opet naći na sveučilištu ili u bogosloviji? Ne! Udružiti se moramo svi hrvatski katol. đaci, jer samo tako moći ćemo da ozbiljno uzradimo oko naobrazbe svoje i hrvat. naroda. Prema tome dopisivat će u našem listu ne samo sveučilištarci i bogoslovci nego i srednjoškolci. Pošto ovaj list služi organizaciji katol. hrvat. đaka, a ne beletristici ili kojoj drugoj znanstvenoj struci, neka se nitko ne čudi, ako nađe kadgod u njem koju manje uspjelu radnju. Savršen se nije nitko rodio, za to će i “Luć” biti više vježbalište mladih sila nego li plod uspjelih rasprava. Toliko ipak možemo obećati, da ne ćemo turati u svijet gluposti, kako to čine naša liberalna braća u raznim hrvatskim listovima, na što ćemo se kadšto i osvrnuti. Naš će list dakle sjediniti sjemenište, sveučilište i srednje škole, i od svih ovih očekujemo ozbiljnu pomoć surađivanja i proširivanja lista. Baš za to ne smije list da bude ograničen na jednu struku. Svaki neka piše slobodno o onom, u što se razumije: znanstveno ili zabavno, u vezanom ili nevezanom slogu. Osobito preporučamo svojim sumišljenicima, da nas na dobu obavijeste o svakoj važnijoj zgodi, koja se pojavi u njihovim društvima ili školama. Nema čovjeka, a još manje đaka, u čijoj se glavi ne bi krilo više dobrih misli. [...] Hrvatska mladeži, evo lista, evo ti “Lući”. Čitaj i – sudi! Ne vjeruj klevetama, nego sama čitaj, sama sudi. Veliki smo posao započeli i kasno smo ga započeli: pretekoše nas svi naši bolji susjedi; ali prekasno jošte nije. Istina je, da nam je vjerski indiferentizam malo ne ubio svako vjersko čučenje i doveo nas do ove današnje bezidealnosti – kruhorborstva. Ali i u ovoj bezidealnoj mladeži tinja jošte mnoga iskra svetih ideala. Sve ove iskre neka se okupe oko “Lući”. Organizujmo se, i do mala će od ovih rastepeh iskrice buknuti plamen, koji ima da hrvatsku mladež raspali i opet digne na visinu idealne narodne uzdanice. Na djelo, braćo, i u to ime: *Pomoz Bog!*” Eto, to je dio programskoga manifesta uredništva đačkoga lista *Luć*. Stoga nije ništa neobično što se je u njemu javio svojim prilogom i Petar Lichtenberger kao zagrebački bogoslovac, prijašnji Borenićev đak i zagrebački maturant. — Sve bilješke u Prilogu dodao je pisac, Alojz Jembrih.*

S obzirom na ovo pitanje valja nam razlikovati Hrvate u Željeznoj županiji, te u Šopronjskoj i Mošonjskoj. Hrvati u Željeznoj županiji stanuju po manjim selištima tako te više sela pripada jednoj općini, a prema tome i djeca odavle polaze i teže i u manjem broju pučku školu. Zato im je izobrazba niža, što se opaža i u njihovoj književnosti. Željezna županija gotovo još nije dala čovjeka, koji bi što pisao u hrvatskom jeziku. A škole su kod svih Hrvata većinom općinske. U ovim školama na zahtjev općinara može biti nastavni jezik hrvatski. Dakako da to Hrvati nijesu nigdje zahtijevali pa je svagdje nastavni jezik mađarski. Ipak bi se moralo po 2 sata na tjedan poučavati materinski jezik. No i to se slabo vrši. Stariji učitelji, koji su išli u školu u vrijeme apsolutizma i sve do 70-tih godina, ipak su učili u školi hrvatski, dok su mlađi veliki mađarofili i ne uče gotovo ništa u hrvatskom jeziku. Sve do godine 1900. je u nekim općinama bio u školi hrvatski nastavni jezik. Uz hrvatski učilo se njemački i mađarski. Aponijevim je zakonom bilo to sve uništeno.¹⁴ Djeca su prije mnogo izobraženija izlazila iz škole, premda su manje učila. A danas, kako kažu ljudi ondje, “kao tele otide u školu, a kao vol iziđe”.

Zaista žalosno vam je gledati djecu, kad dođu u školu, a učitelj ih odmah mađarski pozdravi.¹⁵ Od prvog bi se dana po zakonu moralo mađarski govoriti, a materinsku riječ niti spomenuti. To se i događa u školama, gdje učitelji ne znaju jezika, koji govore djeca. Ipak uza sve nastojanje mađarskih učitelja malo ima djece, koja nauče jedva ono, što je najnužnije za konverzaciju. Uopće te škole nemaju svrhe ili je barem ne postizavaju. Ove su škole u najboljem smislu tečajevi za mađarski jezik. Djeca ne nauče ni mađarskog niti materinskoga jezika. Ja sam također polazio u mađarsku pučku školu i bio sam najbolji đak, ali polovicu onoga nijesam razumio, što smo učili. Sjećam se, kako nam je učiteljica tumačila, koja nije bila vješta hrvatskom jeziku, parni stroj i slične stvari. Mi ne samo da nijesmo razumijeli djelovanje, nego ni o čem se radi, premda je bila to izvrsna učiteljica. Ali kako će nam mađarski

¹⁴ Bio je to Albert Apponyi (1846.-1933.), mađarski političar i promicatelj ugarske politike supremacije (hegemonizma) nad ostalim narodima u Ugarskoj, pa tako i nad Hrvatima. Nakon 1918. zastupao je mađarsku revizionističku politiku. Njegov je zakon iz 1906. naređivao da su djeca u školama smjela izgovarati molitve i biti poučavana u vjeronauku samo na mađarskome jeziku.

¹⁵ Pridjev *mađarski* trebalo bi pisati danas ispravno *mađarski*.

rastumačiti, kada se jedva razumije hrvatski. Druge predmete razumiju donekle najbolji đaci, no ostali samo bulje. Nama Hrvatima ipak donekle ide, ali Nijemcima nikako. Za njih je ovakva škola još pogubnija. Dosada su pisali goticom, pa i u korespondenciji. Ali kak se sada ne uči njemački u školi, ne mogu da pišu njemački; jer madžarskim pravopisom pisati njemački, to je nešto groznoga. Tako sam bio pri objedu kod nekog župnika, gdje je bilo više svećenika i učitelja i posvećeni biskup Kutrovac. Jedan učitelj pokaže pismo, koje je pisao neki njemački dječak svojim roditeljima. Svi smo kušali proučiti, ali nikako nije išlo. Tako roditelji, ako će što pravo doznati od sina moraju ga ići pitati usprkos toga, što su oni i išli šest godina u pučku školu. Ipak Madžari silno podupiru pučke škole među narodnostima koje su njima pogibeljnije, dok pravi Madžari u mnogim krajevima nemaju nikakve škole. Zato kod mene nema već 50 godina nijednog analfabeta. Imade stalno povjerenstvo, koje ispituje, koji učitelj imade najviše uspjeha u učenju madžarskog jezika i takovi dobiju sjajne nagrade. Učitelji su dobro plaćeni. Ovako je u općinskim školama, a u državnim je školama još gore. Dok se u općinskim školama može vjeronauk predavati lih u materinskom jeziku, to se u državnim mora u madžarskom. Tamo se ne smije ni čuti materinski jezik. Zato se vodi velika borba za općinske škole dok država nastoji sve podržavati, da budu mogli lakše izbaciti vjeronauk iz škole madžarski framasuni i lakše odnarođivati djecu. No imade sela, koja ne mogu dobiti učitelja hrvatskog jezika. Zato je velika jagma za njima. Imam druga učitelja. Čim je svršio školu, dobio je mjesto ravnajućeg učitelja u jednom selu Željezne županije. No kako je došao novi zakon, da učitelji moraju čitavu godinu u vojništvu odslužiti, a ne kao prije po dva mjeseca i to za praznika, to su oni opet ostali bez hrvatskog učitelja, kojega su tako teškom mukom dobili. Da im ne izmakne, obećali su mu, da će mu kroz čitavo vojništvo davati polovicu učiteljske plaće, ako dođe k njima natrag. I doista sve se tako dogodilo. U ovoj je županiji, koja spada pod Somboteljsku biskupiju, velika nestašica i na hrvatskom svećenstvu. Tako je neki Hrvat iz ove županije upravo zaklinjao u “Našim novinama” da se pobrinu ljudi, da dobiju hrvatskih svećenika, jer ne mogu čuti riječi Božje u svojem jeziku već dugo

vremena. Već oko 1840. je bilo premalo hrvatskih svećenika. To već spominje Kurelac u svojim “Jačkama”.¹⁶

Drgačije je u Šopronjskoj i u Mošonskoj županiji. Ondje je dovoljno učitelja koji redovito svrše u katoličkoj preparandiji u Đuru, te su dobri katolici i dosta sposobni. Stariji su učitelji dosta dobri Hrvati ili barem indiferentni, dok su mladi zagrijani Mađžari i to košutovci¹⁷ u srcu. U novije doba propagiraju framasuni svoju ideju među učiteljima, te ima i dosta učitelja framasuna, osobito u somabteljskoj loži.¹⁸ Framazuni imadu u programu, da ukinu konfesionalne škole te ih podržave. A državne su škole očito grob za narodnosti. Mlađe je svećenstvo u Đurskoj biskupiji i to dosta agilno i dobro, ali većinom posve indiferentno za hrvatstvo, ako i nije tako mađžarofilsko kao učitelji, nego je tolerantnije. Inače osjećanje je posve mađžarsko i nije čudo, jer pučka škola je mađžarska onda gimnazija i akademija i to mora čovjeka odnaroditi. Ima među starijim i dobrih, izrazitih Hrvata. Nekoji drže i hrvatske tjednike, tako su mnogi držali hrvatsku “Zastavu istine”; Šenou¹⁹ pozna gotovo svaki stariji svećenik i knjige Sv. Jeronima su im poznate,²⁰ te je bilo nekada krunaša.

Danas su prilike mnogo gore. Kad iziđu iz sjemeništa kao kapelani obično zaborave hrvatski jezik. Dolaze doduše na praznike kući, gdje se samo hrvatski govori, ali oni su obično sa župnikom i s drugim đacima u društvu, a tu se govori samo mađžarski. Pripovijedao mi je jedan svećenik, da je morao gotovo iz temelja učiti hrvatski, kad je izišao iz

¹⁶ Vidi: KURELAC, Fran. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka po župah Šopronskoj, Mošonskoj i Želěznoj na Ugrih*. Zagreb, 1871.

¹⁷ Nazvani po Lajósu Kossuthu (1806.-1848.) koji je bio vođa mađarskoga pokreta za nezavisnost, Njegova pogrešna hegemonistička nacionalna politika spriječila je zajedničku borbu potlačenih naroda Austrije. Tek u emigraciji (1851) Kossuth je spoznao svoju zabludu i prihvatio koncepciju o konfederaciji podunavskih naroda. Bio je dosljedan protivnik Habsburgovaca i Monarhije. Njegovi pristaše nazvani su košutovci. Vidi: NEUSTÄDTER, Josip. *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848*. Priredio dr. Igor GOSTL, s francuskoga prevela Marija SEMENOV. Izd. ŠK. Zagreb, 1994., str. 77-82.

¹⁸ Framasoni/framazoni nazvani i slobodni zidari, masoni.

¹⁹ August Šenoa (1838.-1881.) hrvatski književnik i urednik časopisa *Vienac* u Zagrebu; autor povijesnih romana: *Zlatarevo zlato*, *Seljačka buna*, *Diogeneš*, *Čuvaj se senjske ruke*, *Kletva*; feljtona: *Zagrebulje*, pripovijedaka: *Turopoljski top*, *Prosjak Luka*, *Barun Ivica*, *Branka*, *Karanfil s pjesnikova groba* i dr.

²⁰ Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima u Zagrebu.

škole. Kod sastavljanja propovijedi služe se obično stariji s Filipovićevim njemačko-hrvatskim rječnikom,²¹ a mlađi s mađarsko-hrvatskim, da izraze svoje mišljenje u hrvatskom jeziku. Jezik ugarskih Hrvata je jako siromašan riječima, te se moraju služiti s našim književnim jezikom u pomanjkanju njihovih riječi. Hrvati davaju ondje najveći postotak svećenstva prama broju žiteljstva. Zato hrvatske svećenike namještaju i među Mađžare, a još običnije među Nijemce. Mnogo Hrvata ide u red benediktinski, koji ima svoje sjedište u Sv. Martinu kod Đura.²² Ovih zadnjih godina je bilo oko 12 Hrvata u školi toga reda. Ovi obično svrše folozofiju te su namješteni po konfesionalnim srednjim školama kao profesori iz kojegagod predmeta. Hrvati su obično najbolji đaci i u srednjim školama i u teologiji. Hrvati polaze srednje škole u Šopronju, Željeznom gradu (Kismárton), Kisegu, a najviše u Đuru.

O književnosti ugarskih Hrvata čitamo u spomenutom prilogu časopisa “Luč” - *Đačkom vijesniku*:

Ugarski Hrvati ne razumiju nikako našeg književnog jezika. Ni svećenici, a narod pogotovo ne razumije našeg književnog jezika. Zato zapadni ugarski Hrvati jako slabo čitaju. U drugom jeziku ne razumiju dobro, a u svojem nemaju. Čitava se današnja njihova literatura sastoji u dva kolendara, jednim novinama, u molitvenicima i prigodnim brošurama. Koledara su dva i to “Sv. Antuna”, koji izlazi pod ovim imenom već 12 godina (a prije je izlazio pod imenom “Kršćanska obitelj”). Nakladnik je ovog koledara tiskara Rónai Jenë u Kisegu, a urednici su dvojica učitelja i to Borenich Martin u Sopronkertesu i Kuzmich Jandre u Búdöskut. Izlazi u 4000 primjeraka, te se sav rasproda. (Stoji 50 filira). Kako nema originalnih pisaca, to obično prevode s

²¹ Bio je to: *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika za porabu pravnikâ, učiteljâ, trgovacâ i obrtnikâ itd. po najnovijih izvoriš sastavio Ivan Filipović uz sudjelovanje Gjure Deželića i Ljudevita Modeca*. Zagreb, 1869. Sjetimo se što je Martin Borenić pisao Janku Barlèu u pismu (10. XII. 1927.): “Meni bi bil veći (nimško-hrvatski) ričnik potriban. Kad ali stavitelja otakovoga ričnika ne znam, to Vas, milostivni Gospodine prosim, da bi mi otakovoga obiljnijega ričnika – nemari bit novi – priskrbili i poslali.” Barlè mu je poslao rječnik i Borenić mu zahvaljuje: “Primate s ovim iskrenu hvalu na poslanom ričniku, koga sam radosno prijel, ar sada ću moć laglje poslovat. Vrlo obiljen je. Ja sam si ga ur davna željil, ali nisam znal izdavatelja” (pismo od 26. III. 1928.; JEMBRIH, A. *Ein Beitrag*, /1986./, str. 73, 76). Možda je to bio spomenuti Filipovićev rječnik.

²² Mađarski Györ, njemački Raab.

njemačkoga ili mađarskog. Najviše privuku narod smješice i šaljive pjesme, koje slaže Borenich. Osim šaljivih ima još nabožnih pjesama. Gotovo jednu četvrtinu koledara obuhvataju reklame, jer kažu, da se ne bi koledar drugačije isplatio. Proza je osim nešto poučne, većinom zabavna. Drugi je koledar “Sv. Familija”, koji izlazi već 10 godina. Izdaju ga svećenici pristaše pučke stranke i štampa se u diecezanskoj tiskari u Đuru. Ovaj jest koledar veći prostorom i literarno vrijedniji, jer ima više suradnika, te može birati građu. Dosada ga je uređivao Miloradić (Meršić), svećenik iz hrvatske Kemlje u Mošonjskoj županiji.²³ Ovo je najbolji pjesnik ugarskih Hrvata. Urednik je inače vrlo izobražen svećenik i filozof, te je znao birati građu za koledar. Najviše vrijede njegove pjesme, kojih imade u svakom koledaru po jedan ciklus. Pod njegovim je urednikovanjem koledar mnogo vrijedio. Proza je većinom poučna. Kako je sada prilično ostario, prepustio je uredništvo jednom mlađem svećeniku. Koledar stoji 60 fil. i naručuje se kod uredništva “Naših novina” u Đuru. Već nekoliko godina izlazi u Đuru hrvatski tjednik pod imenom “Naše novine”, što ga izdaje ugarska pučka stranka.²⁴

Svrha je novinama, da Hrvate pritegne uz ovu katoličku stranku. Novine su dosta slabo uređivane. Urednici se tuže, da nemaju dovoljno suradnika, što stoji. To će biti prvi razlog, a drugi što previše trpaju nabožnih stvari, što ne spada u novine nego u glasnik. Narodnosnim se pitanjem ne bavi. Hrvatima toliko koristi, da ljudi ipak bar nauče ili bolje ne zaborave hrvatski čitati i da barem imadu kakvu zabavu. Narod pak čita ove novine, jer drugo pod nebom nemaju ništa. Tko bi htio pomoći koledarima i novinama, neka ih naručuje i neka piše članke ili barem prevede što, te tamo pošalje. Ovako bi mogli koledari mnogo više vrijediti. Dakako da se ne smije hrvatstvo jako isticati, jer...

Osim toga imademo prilično veliku nabožnu literaturu. S molitvenicima smo relativno jako bogati. Zašto smo baš u ovoj vrsti

²³ O njemu vidi: BENCISISCS, Nikolaus. *Mate Meršić Miloradić (1850.-1928.). Das Leben eines burgenländische-kroatischen Dichters.* Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität Wien. Rukopis. Wien, 1963. — MERŠIĆ MILORADIĆ, Mate. *Jačke.* Priedio Nikola Benčić. 3. izdanje. Željezno, 1978. — *Mate Meršić Miloradić 1850.-1928.* U: *Novi glas*, posebno izdanje 3/2000., zbornik radova o Miloradiću, Wien.

²⁴ O njima vidi: *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov.* Ur. Nikola BENČIĆ. Željezno, 1985., str. 72-79.

književnosti tako bogati, razlog je u tom, što se još jedino u crkvi možemo služiti svojim hrvatskim jezikom. I u tom su Mađari kod nas dosada dosta tolerantni. Nađe se ipak svećenika, koji i u crkvi vode mađarizaciju. Tako je u nekom selu počeo jedan mladi svećenik na ponuku (poticaj) grofa mađarski propovijedati i molitve obavljati. No ti su rijetki, osim gdje se uslijed pomanjkanja hrvatskog svećenstva Hrvatima propovijeda mađarski ili njemački. Najviše molitvenika je izdao učitelj Naković,²⁵ a iza toga redovnik Čuković,²⁶ čiji se molitvenici odlikuju osobito lijepim hrvatskim jezikom. Imadu Hrvati još iz doba, kad je bio hrvatski nastavni jezik u školi, hrvatske školske knjige. No otkako se u školi samo mađarski uči, ostao je jedino katekizam i Biblija u porabi. Prije nekoliko godina izdao je učitelj Borenich i Nakovich hrvatski jačkar²⁷ i to crkvenih pjesama s pratnjom uz orgulje. Knjiga je veoma velika i stoji 6 K. Naručuje se kod Borenića. Višeputa osvane po koja hrvatska brošura, koja se bavi socijalnim pitanjem. Knjige se rasprodaju najviše tako, da ih svećenici rasture u narod. Tko izda kakovu knjigu ne smije nikad računati na dobitak. U novije doba uredništvo "Naših novina" nastoji centralizirati književnost i sav duševni rad

²⁵ Mihovil Naković (1840.-1900.), učitelj, autor školskih knjiga, bio je za slovo pisao, i njime je pisao, koji je u Hrvatskoj uveo Ljudevit Gaj (1809.-1872.). S Martinom Boreničem sastavio je *Kerštjansko-katoličanski crkveni jačkar* (1901.). MERŠIĆ, Martin, ml. *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*. Izd. Čakavski sabor. Zagreb, 1972., str. 86-87. O spomenutom *Jačkaru* je Milan Rešetar (1860.-1942.) pisao u *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 23, Berlin, 1901., str. 272-273. Nakon što je, ukratko, pokazao genezu tiskanja spomenuta *Jačkara* i raspodijelio pjesme prema starini melodije (navodi brojeve pjesama), Rešetar završava: "Ich kann daher das schöne Werk nicht genug empfehlen. Wer es haben möchte, thut am besten, sich direkt an Herrn Martin Borenić, Oberlehrer in Baumgarten (Kertes) bei Oedenburg (Ungarn) zu wenden; der Preis desselben ist 8 Kronen. Von Herrn Borenić kann man auch den *Jacskar*, *Narodne jacske za hrvatszku mladost* des Mih. Naković (Preis 1 K 60 h), sowie den *Kerštjansko-katoličanski kalendar* (preis 54 h) haben."

²⁶ Bio je to Ivan Čuković (1865.-1944.), najprije svećenik i kapelan u Svetom Martinu, potom je stupio u misionarski red Lazarista. Martin Meršić, ml. za njega piše "da je jedan izmed naših najdarovitijih i najboljih književnikov". Čuković se bavio i mehanikom i elektrikom, patentirao je električni akumulator. O njemu vidi: MERŠIĆ, Martin, ml. *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*. Zagreb, 1972., str. 46-47.

²⁷ Vidi bilj. 25. Inače, Naković je bio urednik *Kerštjansko-katoličanskoga kalendara* od 1864. koji je potom, nakon njegove smrti, uređivao Martin Borenić, sve do 1903.

ugarskih Hrvata. Zato tko bi htio naručiti koju knjigu, neka se obrati na uredništvo “Naših novina”.

Da su se očuvali Hrvati još toliko u Ugarskoj, imademo zahvaliti jedino svećenicima i učiteljima. Svećenici su sačuvali još što imade hrvatstva i oni mogu i upropastiti i uništiti Hrvate u Ugarskoj. Ali nadajmo da oni ne će zapasti i divlji šovinizam liberalaca, jer njih vodi Katolička crkva, koja u svakoj stvari zna sačuvati mjeru i koja najpravednije dijeli svakomu svoje pravo. A mi ne smijemo kao dosada prekrštenih ruku stajati, nego pomoći koliko koji može; da najprvo kupuje njihove književne proizvode, da ih upozna i prvom prilikom da ih posjeti. Time ujedno i svršujem svojim prikazom o toj zaboravljenoj grani hrvatskoga naroda. Hrvat iz zapadne Ugarske.

Tako je, eto, pisao taj Hrvat, po svemu sudeći, naš Petar Lichtenberger koji je bio i naveo da je surađivao u časopisu *Luč*, jer jedino je sve to mogao pisati samo onaj tko je najbolje poznao prilike, odnosno koji je rođen i školovan te dio svoga života proveo u zapadnoj Ugarskoj kao Hrvat, a to je bio upravo Petar Lichtenberger kao pučkoškolac. Iz njegova se opisa doista može mnogo toga saznati što je važno za duhovni, kulturni i školski život, zapravo bolje razumjeti društveno-političko stanje u kojem su se nalazili Hrvati u zapadnoj Ugarskoj početkom 20. stoljeća.

PRIOLOG 2. (Borenićevo pismo Janku Barlèu, od 3. kolovoza 1928.)

Milostivni Gospodine!

Dogotovljenje hrvackoga kalendara za buduće leto mi je vas čas zelo, da Vam nisam mogal do sada uslišit vašu želju. Zbog toga imajte me spričanoga.

Rodil sam se 7. XI. 1850. leta u Cogerštofu (Zagersdorf). Moj otac bili su čizmar, ki su po siromašnu ravno i pravo živili. Moj učitelj pok. M. Naković, ki su mi bermanjski kum bili, su me dobrovoljno podučavali, da sam mogal izpit prik 4. razreda onda tako imenovane normalškole upravit. Oni su se u Šopronu pri poznatih ljudih za me za obed pomolili, tako da sam bil vsaki dan va tajednu drugde gost. Za večeru su mi roditelji kruha slali, a za ručenje sam se htill vode napit. Moj otac su za stanarinu 3 for. na misec plaćali i to teško. Po nikoliki miseci sam si krez podučavanje drugih otoliko dobil, da sam i oto platit mogal.

Tako sam stal va realku, ka je onda samo 2 razrede imala. Ja sam se trsil va učnji i nisam nednoga odgovora dužan ostal i pri prvom semestru sam med 44 tovarušev prvi nastal, ko mesto sam vas čas i obdržal. Kad sam realku dovršil, sam stal va preparandiju (onda je bila ista škola nimška) i po obvršenom izpitu sam dobil svidočbu kot učitelj za "Hauptschulen". Moje prvo mesto kot učitelj sam dostal u Rohrbachu, kade su stanovniki prvo Hrvati bili i se zizma ponimčali. Ovde sam pri pokopu zadnjega starca Hrvata imenom Kaničara spival i na koncu mi je teško postalo, ar je bilo ovo slučajno dogodjenje, da je jedan Hrvat zadnjega Hrvata sprohodil. Imena sadašnjih stanovnikov: Hrgović, Gerdenić, Mihalić, Jurković, Zač, Radovan i druga kažu, da su njihovi preoci Hrvati bili. Oto selo je obkoljeno od nimških sel i mladoženji su si iz nimških obiteljiov hižnice zimali; kad je mati Nimica bila, jesu i nje dica nimški govorila i po času su stari Hrvati pomrli i hrvatstvu je bil konac.

Po nikoliki miseci moga učiteljstva su me na prazno mesto u mojem selu Paingrtu (Baumgarten) jednoglasno za školnika i orgulača odibirali, kade sam od maja 1871. do konca 1916. leta moj posal obvršaval i po tom va penziju stal, ali jako ubogu penziju prijel; silovan sam bil moj klavir i mnogo drugo uprodat, da sam živit mogal. Stoprv letos su nam starim penzijastom, ki smo pod ugarskom vladom va penziju išli, ča to povećali, ali još ne kot drugim, ki su pod austrijskom vladom va penziju išli. Obećano nam je, da ćedu nas zjednačit. Ali kada?!

Kad sam simo došal, nismo imali drugi školskih knjig, neg ilirsku početnicu i štanku. God. 1873. smo va skupščini nikoliko duhovni i učitelji dokonjali, za naše škole potribne knjige napravit. Ja sam prik zel početnicu i štanku – prva je doživila 11. izdanj, a druga 6., - g. Naković prirodu i zemljopis – i niki drugi povest i fiziku. Ovako smo došli do naši jako potribnih školskih knjig.

Ja sam bil pri životu G. Nakovića suradnik hrvatskoga kalendara; po njihovoj smrti (od leta 1891.) sam ja kalendar dalje napravljal. Mnogi su mi pomoć ubećali, ali ovih je valjala poslovice: Široka su usta a tesna ruka, i sam ga s većega napravljal. Jednoč se j' štampal u Neuzlji, nikoč u Kisegu, pak u Železni; zadnja dvi leta u štampi misionarov u Sv. Gabrielu.

Za buduće leto smo se združili, da će se kalendar u bečanskoj štampi, kade se naše hrvatske novine štampadu, van dat. Stroški štampe,

korekture – čedu se platit, a korist neće već kot do sada štampar imat, nego će se od leta do leta skupa dat, da moguće bude, iz tih pinez jednu hrvatsku štampu utemeljit. Ovo mi je drago, da budemo imali gradišćanski Hrvati svoju štampu.

Jako potribna nam je bila jačkarna knjiga. Bilo je va jednih i drugih molitvenih knjigah nikoliko jačak, ke su bile zazlamenovane: Nota stara ili nota znana. Ali komu?! Pokojni Naković i ja smo počeli 1880. leta stare i nove jačke za Božju službu skupa zibirat i nje u kajde stavljat. Ja sam osebužno tu zadaću na se zel, od tih starih jačak nam nepoznate arije izvidit i sam po hrvatskih selih pri starih ljudih, osebužno babicah izkuševal jednu ili drugu ariju. Do nikolikh sam je skupa spravit. Jedna starica prez zubi mi je ariju od božićne jačke: “Narodil!” – nujnula i rekla, da ju j' nje stara mat pri zibanju jačila. Ovakvi jačak stare dobe se više 50 nahaja, ke su tako od pozabljenja očuvane postale. Ke jačke su za vse crikveno leto mankale, smo je napravili. Kad je po 10 leti ista knjiga gotova bila, smo imali skrb za štampu. Mi smo se upitali u Beču, u Gradcu, Insbruku – ali nisu je hteli štampat, ar ji mi nismo mogli već od 500 kom. štampat dat; ove su bile neg za orgulače naše krajine priredjene. No ali je štampu u Gyuri biškupljeva štampa prikzela. Kad je 50-ti broj jačak pod prešu bil, bil je moj dobri i skrbni suradnik g. Naković po kratkom betegu umrl i ja sam moral sam istu knjigu dogotovit. Preglednik ugarski škol, ki mi je drugače dobar pretelj bil, mi je v oči metal, de će se kroz ov crikveni jačkar hrvatstvo neg podaljit. Ja sam mu odgovoril, da je ota knjiga za nas Hrvate jako potribna bila pri Božjoj službi. Zač imadu Nimci ur davno otakovu knjigu. Ča već nij' slobodno Boga svoga va svojem materinskom jeziku slavit?

Isto leto sam sadovnu drevlja školu na prik zel, va koj sam mnogo i mnogo mladoga stabavlja osebužno dobre fajte odgojil i školare va uplemenitenju divljakov podučaval. Zbog moga delovanja su me za priglednika driveni škol va šopronskom kotaru postavili, ki posal sam više 35 let zvršaval.

Leta 1892. sam utemeljil ognjobranksko društvo, koga kapitan sam do priklani bil, a sada sam oš perovodja i časni kapitan.

Utemeljil sam va selu i Konsum-Verein, va koga su vse obitelje stale. Leta 1903. mi je jedan gospodin iz Zagreba imenom dr. Jos. Riberski pisal, da mu jednoga hrvatskoga dičaka iz našega sela pošaljem, da će ga on školit. Ja am mu jednoga razumnoga dičaka moje škole doli

doprimit, koga su u Zagrebu va prvi gymnazium nutar zeli. Ov je sada farnik u Dekanovcu. Drugo leto mi je po drugoga pisal. Poslal sam mu Tomu Hombauer-a, ki je sada činovnik u Zagrebu. Treto me je prosil da mu neka oš drugog, ali iz drugi sel naše krajine pošaljem.

Poslal sam mu Ivana Jagšić iz Uzlopa, ki je u Zagrebu 4 škole načinil, pak je stal med piariste u Temešvaru; sada je dr. Jagšić farnik u susedskom selu Klimpuhu. Na dalje sam oš dva, jednoga iz Koljnofa, a drugoga iz Beloga sela (Pama) doli poslal. Ovi dva su bili va velikom boju natporučniki, neznam već od njih ništa. Zadnji, Mate Feržin, sej takaj u Zagrebu školil, sada je u Beču va občinsk. bolesnici viračitelj i kani ovo leto doktorat načinit. Ov je sada izdavatelj i reditelj naših hrvatskih novin, ke se u Beču štampadu.

Kad su jednoč pervo imenovani dičaki našega sela iz Šoprona domom putovali je j' putem stretnul jedan ugarski činovnik i jej' pital, kamo putuju, oni su mu odgovorili, da idu domom iz Zagreba, kade škole poiskuju. Gdo je nje onamo spravil, pita je on dalje; oni odgovoru: njihov učitelj i povidali su mu moje ime.

Ov človik bil je journalista šopronsk. novine "Soprone hirlap" i me je va njegovu kot izdajnika domovine imenoval. Jeli nimadu Ugri dosta škol, va kih se moru mladići učit. Sada će se godat moć, da kad ovi djaki kašnje va domovinu dojdju, čedu moć isto tako suprotivniki biti, kot Hlenka. Ja sam na to odgovoril, da mora Ugarska na jako slabi nogah stat, kad se nikoliko dičakov boji. Meni se j' prilika ponudila, da se dičaki Zagrebi zaman izobrazit moru. Moja želja bi bila, da bi ja mogal, iz vsake škole dičake, ki k učnji volju i talente imaju, va više škole slati mogal. Iz ovakovi nastaju vridni častniki i činovniki! – a kad su im roditelji ubogi, ko se oti talenti ne pohasnuju i ne uvežbaju. Dva su sini ubogi seljakov, a drugi dva željarov s mnogobrojnom obiteljjom. Da za ništ nemarim, jeli ovi u Šoproni ili Gjuri va otakovi okolnosti se izobrazit moru. Kotarski činovnik se j' upital, jeli su zaisto roditelji ovi dičakov ubogi.

Polag ovoga nebi smil človik ni dobro činiti!

Na početku marcuiša 1914. me je minister Bleyer po hrvatski seli našega Gradišća poslal, da se trsim, naše Hrvate skupa va jednu stranku združit, da onim moguće bude, va parlament uko 5-6 zastupnikov (hrvatsku stranku) poslat, ali žalostno! Soc. demok. su silu činili i ljudem

zlate brige obećavali i naše lipo nakanenje se j' raztalilo; samo 3 Hrvate smo mogli odibrat.

21. marc. su dospili komunisti k vladi. Jedan Žid im je uznani, da sam im ja suprotivnik i da sam ja po hrvatski seli suprot njih agiteral – pravoga uzroka nisu znali – i tako je došal jedan kapitan s šestimi obaruženimi črljenimi vojaki na automobili po me i me u Šoproni zatvorili. Sudstvo se je stoper zibiralo pod jednim Židovom, koga su iz Budimpešte poslali bili. Ja sam prvi bil, koga je ota “direktorium” imenovana sklata sudila. Predsednik – jedan podvornik iz Budimpešte imenom Keller, me j' pital, jeli sam ja suprot komunistom delal, nač sam mu odgovoril, da kako ću ja suprot njimi biti, kad ji onda, kad sam po hrvatski seli neg Hrvate na složnost skupa spravljal, oš nij bilo? Ako mi to ne veruje, ko se neka upitat da. Srčeno sam se skočil i njim rekali, da sam vas moj učiteljski posal va školi i zvana škole točno spunjeval i neg dobro činil - a sada ste me kot kakovoga zločinitelja i razbojnika s vojaki simo doprimili; ja bi bil na poziv jednoga pisma pred vas došal, ar smim vsakomu ravno va oči gledat.

Nikoliko uri pred mojim sudenjem se je 39 muži iz moga sela Šopron dovezlo i potribovalo, da mene nekrivoga odpustu. Krezavo uplašen, me je predsednik va prehod, kade su moji ljudi stali s ričami: “Hier gebe ich euch euren Oberlehrer in euere Mitte und verehrt's ihn weiterhin!” Ja sam bil slobodan. Dvi noći i dva dni sam bil zatvoren. Doma va selu se je glas razširil, da čedu me ustriljit i dica i žene su se za me plakale. Kad smo se kasno na večer va selo dovezli, je bila ulica puna ljudi, ki su me čekali.

Po nekoliko dnevi je dospil on poznati krvolok kot komunistički komiser u Šopron i dal je dva mladence, ki su zaprti bili, prez vsega sudstva va šopronskom cimatoru ustriljit. U Filežu su ljudi dva črljene njeve vojake, ki su silu činili, iz sela van stukli i g. farnik Semeliker je ljude tolil, da je to pogibeljno za nje i da neka miruju. Ča su ti dva Ugri, ki nisu hrvatski razumili, od farnika povidali – naredno da je on ljude nagovoril. U deseti urah na večer su ga Šopron doprimili, a u 11 ustriljili. Oto bi se moglo i s manom godat! Oto su bili strašni danki va našem okrugu!

Va mojem žitku me je providnost Božja s mnogimi brigami pohodila; a ja sam podano, vjerujuč, da Bog človiku većega križa ne pošalje neg ga nosit more. Mnogokrat mi je srce krvarilo, ar sam dvi žene pokopati silovan bil, kad su moja dica va škola bila i tretiput se uženit. Hvala

Bogu, našal sam ju va skromnoj poštarskoj udovici, ka je s manom blizu 30 let skupa. Da su nemoći moji pokojni družic i učnja moje ditce mnogo pineza stalo, si moremo mislit! – Od moje dice, ka su va životu, bil je najstariji Štefan va tako imenovanoj železničkoj školi direktor u Našici, a mladji Robert direktor u Osijeku. Ovi su morali pobignut, kad su Srbi va onu krajinu došli. Starji dostal je u Gjuri mesto i je takaj ur va penziji, a mladji je denas učitelj u Virovitici; a moja jedna kćer Martina je u Šoproni za jednoga journalista nimške novine odana.

Pred velikim bojem na protuliće sam si zgradil jedan stan k komu su mi ljudi našega sela dobrovoljno vsa potribna zaman privezli. Pri stanu sam si jedan lip vrt napravil i imam u njem dosta posla. Vse brige, tuge i nesriće sam, hvala Bogu! predural, ali zdrav ostal i čekam srićan odhodak iz ove suzne doline.

Nezamirite mi, da sam ča i onakovoga s ovim oznanil, ča vi znati niste željeli, ali ja sam se hotil spunoma spovidat, da mi ča to odlahne.

Primate moju srdačnu hvalu nad poslanoj Ceciliji, ki ostajem s krasnim preštimanjem i ljubeznim pozdravom,

Baumgarten, 3. VIII. 1928.

*Vaš Vam odani
Borenić Martin
školnik u m.*

Ovo i ostala Borenićeve pisma objavljena su u članku: JEMBRIH, Alojz: *Ein Beitrag zur Kenntnis der kulturellen Beziehungen bedeutender burgenländischer Kroaten mit dem Mutterland zu Beginn des 20. Jahrhunderts.* U: *Burgenländische Heimatblätter.* Eisenstadt, 48./1986., Heft 2, str. 57-87. Također i u knjizi: Alojz Jembrih, *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti / Aus dem werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten,* Znanstveni institut gradišćanskih Hrvatov / Wissenschaftliches Institut der buregländischen Kroaten, Eisenstadt 1997., 119-140, 293-320

Résumé

Les élèves de Martin Borenić, instituteur croate du Burgenland (Autriche), à Zagreb

Dans la présente étude l'auteur signale au lecteur la lettre que l'instituteur croate à Pajngrt (Baumgarten au Burgenland), Martin Borenić (1850-1939), adressa au chanoine du chapitre de Zagreb Janko Barlè (1869-1941) et dans laquelle il recommande au soin du dernier les élèves qu'il envoie aux études à Zagreb. Dans ladite lettre Borenić ne fait pas mention des noms des élèves en faisant toutefois remarquer au sujet d'un des élèves qu'il s'agit du curé à Dekanovec (1928). L'auteur de l'étude réussit à repérer le curé en question, voire son parcours lycéen et universitaire à la Faculté de théologie catholique de Zagreb. Il s'agissait en fait de Pierre Lichtenberger dont il sera plus amplement question dans le présent ouvrage. En plus de Pierre Lichtenberger qui devint prêtre et continua à exercer son activité pastorale en Croatie, la lettre fait mention de Thomas Hombauer qu'on trouve, son baccalauréat en main, au poste de fonctionnaire à Zagreb. Sur l'exemple de Borenić qui envoyait ses élèves aux études en Croatie, l'on peut conclure qu'il tenait à voir la jeunesse croate du Burgenland s'éduquer en Croatie, le pays de leurs ancêtres, et ainsi raviver la conscience de leur identité nationale pour pouvoir la faire implanter plus tard au Burgenland à leur éventuel retour.

Traduit par Jelena Puškarić